

BUCURIA MĂNTUIRII EXPRIMATĂ PRIN CÂNTARE ÎN PSALMUL 97

Pr. I. Gabriel NASTASĂ

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”,
Universitatea „A.I. Cuza” Iași

Abstract

The Psalm 97 is a hymn of praise offered to God for his blessings to the Hebrew people in the time of King David. By singing is expressed joy of salvation for both the Hebrew (as deliverance of pagan peoples invasions) and the Christians (as salvation brought by Christ through his sacrifice and resurrection). The joy of salvation is universal and is manifested by all musical means of the time: the human voice (suggested by the exhortation „shout for joy to the Lord, sing...!”), stringed instruments (the lyre - kinnor, the harp), wind instruments (the trumpet – shophar or hatsotsera) and percussion (suggested by the personification „let the rivers clap their hands”), which resonates whole creation of God – the sea, rivers, mountains. Psalm 97 remains an authentic model for expression of joy through spiritual songs.

Keywords: singing, psalm, musical instruments, joy, salvation.

1. Introducere

Psaltirea regelui David este o comoară de mare preț, atât pentru poporul evreu, cât mai ales pentru întreaga creștinătate, datorită conținutului ei teologic și spiritual profund, înveșmântat într-o imbiutoare formă poetică și muzicală, facilitând astfel însușirea fidelă a mesajului. Psalmii ne ajută „să pătrundem în intimitatea oamenilor lui Dumnezeu din Vechiul Testament, cu toate durerile, înfrustrările, temerile, îndoelile, speranțele, singurătatea, frământările și nedumeririle lor, adică toată gama de emoții și sentimente ciudate, care răscolesc ființa omenească”¹. Ei ne pun în față imaginea reală a

¹ Alfred Kuen, *Cum să interpretăm Biblia*, traducere de Constantin Moisa, Editura Stephanus, București, 2002, p. 255.

Providenței divine asupra omenirii, dar și a lumii întregi, descoperindu-ne că numai în comuniunea cu Dumnezeu putem să răzbatem toate încercările vieții, că numai păstrându-ne fidelitatea față de Stăpânul iubitor al creației putem fi vii.

Prin cântarea psalmilor ne putem exprima adorarea lui Dumnezeu, pocăința față de păcatele noastre, recunoștința pentru izbăvirea din încercările vieții pământești, precum și bucuria mântuirii, a comuniunii cu Dumnezeu, cu sfinții Săi și cu semenii noștri.

Un astfel de psalm cântat este Psalmul 97, care face parte din așa-numiții „psalmi ai Împărăției” (95-99), reprezentând o aclamație plină de bucurie, adresată lui Dumnezeu ca Rege al lui Israel și al întregului univers². Contextul în care a fost compus acest psalm este foarte greu de precizat, deoarece în titlul său nu ni se precizează decât autorul: „Un psalm al lui David însuși”. Din perspectiva conținutului efectiv al psalmului ne putem da seama că a fost alcătuit, cu siguranță, după un moment de biruință, de victorie, la care s-a putut ajunge prin intervenția miraculoasă a lui Dumnezeu. Invitația întregului univers la bucuria acestei „sărbători” ne duce cu gândul la faptul că regele David a mulțumit Domnului după anumite succese politice pe plan intern sau pe plan extern. Astfel, acest psalm poate fi o cântare de recunoștință după rezolvarea conflictului cu Saul, prilejuită de instalarea și ungerea lui David ca rege peste Israel, sau după soluționarea conflictului cu fiul său, Abesalom (mai ales că psalmistul amintește de „mila lui Dumnezeu”, care a fost implorată și de David pentru păcatul său față de Urie). De asemenea, amintirea „neamurilor” (în v. 3) ne determină să credem că psalmul de față putea fi alcătuit cu prilejul biruinței asupra asupritorilor poporului evreu, anume asupra filistenilor. Mesajul despre bucuria universală ne sugerează că David a alcătuit psalmul în timpul domniei sale peste regatul Israel (1012-972 î.Hr.), după instaurarea unei siguranțe politice și religioase, în vreme de pace.

2. Psalmul 97 în contextul psalmilor davidici

Datorită atmosferei generale de invitație la bucurie și la slăvirea lui Dumnezeu, considerăm că Psalmul 97 se încadrează în

² *Septuaginta*, 4/1: *Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziastul, Cântarea Cântărilor*, volum coordonat de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, Editura Polirom, București, 2006, p. 18.

categoria psalmilor de mulțumire, în care Creatorul este laudat în cântări, pentru „lucrurile minunate pe care le-a făcut” asupra poporului ales. Starea sufletească în care se afla autorul era una de recunoștință adusă lui Dumnezeu în numele său, dar și al întregului popor Israel; însă ea se schimbă spre finalul psalmului într-una de teamă pentru momentul judecății lui Dumnezeu (v. 9-11). Dumnezeu este laudat prin cântare pentru faptele Sale minunate, care strălucesc până la „marginile pământului”. De aceea toți oamenii și întreaga creație sunt chemați să se bucure, fiindcă stăpânirea Domnului instaurează în sfârșit dreptatea³.

Regele David evidențiază în acest psalm, pe de o parte, iubirea lui Dumnezeu manifestată prin mila Sa față de poporul evreu, iar, pe de altă parte, dreptatea Sa în actul judecății. Dumnezeu este Cel Care „a făcut lucruri minunate”, a adus mântuirea și „a descoperit neamurilor dreptatea Sa”; este Cel care „va judeca lumea cu dreptate și popoarele cu nepărtinire”. Pentru aceasta poporul cântă Domnului „cântare nouă”, folosind toate instrumentele muzicale și fiind acompaniat de bucuria naturii.

Unii Sfinți Părinți și scriitori bisericești care au comentat acest psalm au evidențiat semnificațiile lui mesianice. Menționăm că facem o distincție clară între ceea ce a dorit autorul să transmită prin acest psalm și aplicările sale ulterioare. Regele David se bucura atunci de statornicirea regatului său teocratic, însă din altă perspectivă el anunța adevărul că mântuirea vine numai de la Dumnezeul Cel adevărat. Pe baza acestui fapt și a tradiției iudaice privind așteptarea unui Răscumpărător – Mântuitor (Fac. 49, 10), unii comentatori (Eusebiu, Theodoret, Cassiodor ș.a.) susțineau că acest psalm cântat relatează despre Domnul Hristos, Mântuitorul; că el reprezintă o profeție despre cele două veniri ale lui Hristos: Întruparea și Parusia Domnului. Cassiodor (†575?) preciza că în aceeași relatare sunt prezente două subiecte: cel al mântuirii și cel al judecății. Primul mesaj ne îndeamnă să descoperim mila, îndurarea divină, iar al doilea frica judecății ce va să vină. Această combinație prețioasă și remarcabilă ne oferă motive și de speranță, și de teamă – frică (de Dumnezeu)⁴.

³ *Ibidem*, p. 247.

⁴ Cassiodorus, *Explanation of the Psalms*, translated and annotated by P.G. Walsh, vol. II, Psalms 51-100, col. „Ancient Christian Writers”, editată de Walter J. Burghardt și Thomas Comerford Lawler, nr. 52, Paulist Press, New York, 1991, p. 430.

Ca structură, psalmul de față cuprinde două părți, în legătură cu cele două tematici principale: mila lui Dumnezeu (mântuirea), versetele 1-8, și frica de Dumnezeu, Care va judeca lumea cu dreptate, versetele 9-11. O prezentare detaliată a structurii acestui psalm ar putea fi următoarea:

a) mila lui Dumnezeu:

- invitația la slăvirea lui Dumnezeu prin cântarea cea nouă (v. 1);
- Dumnezeu a adus mântuirea poporului evreu (v. 2-4);
- mesajul mântuirii Domnului s-a transmis la toate neamurile (v. 5);
- invitația întregului pământ la această bucurie (v. 6);
- exprimarea bucuriei prin armonia instrumentelor muzicale

(v. 7-8).

b) judecata Domnului:

- universul întreg anunță judecata Domnului (v. 9-10);
- Dumnezeu va judeca lumea cu dreptate (v. 11).

Ansamblul acestei cântări are forma unui chiasm (A, B, B', A'), cu concluzia despre judecata lui Dumnezeu. Unitatea și poetica psalmului sunt conferite de o serie întregă de procedee artistice literare, printre care amintim paralelismele sinonimice și sintetice și diverse figuri de stil. Toate elementele poetice semnalate au fost utilizate de autor pentru a favoriza interpretarea muzicală a psalmului, demonstrând totodată că acesta, ca de fapt toate textele poetice din Vechiul Testament, era cântat în cadrul unor ceremonii religioase. Mai mult, unii cercetători conferă semnelor masoretice din textul ebraic o interpretare muzicală, parte a unui sistem muzical milenar⁵.

⁵ O reconstituire a muzicii din epoca biblică a fost propusă de Suzanne Haïk Vantoura, în lucrarea *La Musique de la Bible révélée*, 1976, înregistrând audio cu o orchestră unele variante ale vechii muzici. Metoda acesteia face în continuare obiectul unor polemici. Cf. *Dicționar cultural al Bibliiei*, Danielle Fouilloux, Anne Langlois, Alice Le Moigné, Françoise Spiess, Madeleine Thibault, Renée Trébuchon, traducere din limba franceză de Ana Vancu, Editura Nemira, 1998, p. 143. Suzanne H. Vantoura a identificat *nouăsprezece semne muzicale biblice*, denumite în ebraică *te'am*, amplasate fie deasupra, fie dedesubtul textului ebraic, printre punctele vocale:

< 4 3 2 1 : P ~ \ 5 : # / - / | S | | 9 • /

Munca acesteia a fost continuată de Esther Lamandier, care a recuperat câteva melodii din cărțile Psalmilor, Profeților, din Cântarea Cântărilor, Isaia ș.a.. Vezi broșurile ce însoțesc cd-urile *La Musique de la Bible révélée. Une notation millénaire décryptée par Suzanne Haïk Vantoura*, Harmonia mundi France, 1976, 2000, și Esther Lamandier, *Psaumes de David en hébreu biblique. Décryptement musical de Suzanne Haïk Vantoura*, enregistré au Mont Saint Michel, 1992.

3. Cântarea de laudă a lui Dumnezeu în Psalmul 97

Adnotarea prezentă în Septuaginta este „Psalm al lui David”. După cum am precizat, Psalmul 97, „al Împărăției”, a fost compus de regele David într-un moment de stabilitate politică și spirituală în regatul Israel. El ar putea să facă parte din cântările de bucurie prilejuite de aducerea chivotului⁶, după cum relatează și 1 Cr. 16, 5-7; 22-33.

3.1. Cântarea cea nouă aduce mântuirea (Ps. 97, 1-5)

- „*Cântați Domnului cântare nouă*, că lucruri minunate a făcut Domnul” (v. 1).

Este vorba despre o „cântare nouă”, dar o temă veche. Compunerea unei cântări noi cere gândire și exercițiu, iscusință și atenție. În Vechiul Testament există șapte cântări noi: șase dintre ele sunt în Psalmi (32, 3; 39, 4; 95, 1; 97, 1; 143, 9; 149, 1) și una în Isaia 42, 10. În textul original, expresia „o cântare nouă” sugerează o cântare care nu s-a mai auzit niciodată până atunci⁷. „Cântarea nouă” (în ebr. *șir baroš*, în gr. *asma kainon*) ne sugerează semnificația ei de încununare a unei biruințe. Dacă Moise a compus asemenea cântări după ce a trecut cu poporul evreu prin Marea Roșie, biruind pe egipteni (Exod 15), și apoi după ce a ocupat Canaanul, potrivit făgăduinței Domnului (Deut. 32), acum regele David alcătuiește o „cântare nouă” în cinstea lui Dumnezeu, pentru realizarea stabilității regatului său. „Cântarea nouă” este și cântarea rămășiței evreiești răscumpărate, este o cântare a speranței, o cântare în cinstea Domnului, pentru slava Sa, fiind invitați să o acompanieze toți locuitorii pământului.

Sfinții Părinți înțeleg prin această sintagmă cântările alcătuite de creștini, ba chiar o „cântare nouă” poate fi și doxologia pe care au cântat-o îngerii la Nașterea Mântuitorului⁸: „Slavă întru cei de

⁶ *Septuaginta*, 4/1..., p. 244.

⁷ John Phillips, *Comentariu asupra Psalmilor*, vol. I, Psalmii 1-50, traducere de Monica Dan, Editura Stephanus, București, 2001, p. 319.

⁸ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți*, vol. II, catismele X-XX, transliterare, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan Voronca, Editura Egumenița, Galați, 2007, p. 299.

sus lui Dumnezeu, și pe pământ pace, între oameni bunăvoire!” (Lc. 2, 14). După Atanasie, Chiril și Diodor, „sfântul poruncește apostolilor ca această „cântare nouă”, adică Noul Testament, să o tâlcuiască neamurilor din toată lumea...”; iar Sfântul Grigorie Teologul remarca: „Ni se poruncește a cânta Domnului „cântare nouă”, iar cei ce erau în Babilon și se târau de păcat în tulburarea cea rea, acolo, în pământ străin, nu puteau cânta cântarea dumnezeiască, aici însă, cântare și viețuire nouă alcătuiind cei ce rămân în bunătate și sporesc, parte isprăvesc acum, iar cealaltă de către Sfântul Duh, Cel ce o înnoiește”⁹.

Cântarea cea nouă este și expresia biruinței depline asupra forțelor răului, și a bucuriei comuniunii celor dreapți cu Mielul lui Dumnezeu, după judecata universală: „Și cântau o cântare nouă înaintea tronului... și nimeni nu putea să învețe cântarea, decât numai cei o sută patruzeci și patru de mii, care fuseseră răscumparați de pe pământ” (Apoc. 14, 3).

Înălțarea acestei cântări este o expresie a recunoștinței față de Dumnezeu, pentru „lucrurile minunate” pe care le-a făcut. Cuviosul Eftimie înțelege prin această expresie minunea Întrupării Fiului lui Dumnezeu, precum și celelalte minuni relatate în Sfintele Evanghelii, aspect întărit și de Sfântul Chiril: „Cu adevărat, minunat lucru este stricarea morții, și iarăși învierea neamului omenesc, că nu un neam s-a izbăvit, ca în vremea lui Moise, singur Israel, ci, mai vătos, tot pământul”¹⁰. A săvârși lucruri minunate constituie dovada puterii divine a Mântuitorului Hristos: „Și uimire i-a cuprins pe toți și slăveau pe Dumnezeu și, plini de frică, ziceau: Am văzut astăzi lucruri minunate” (Lc. 5, 26).

Prin cântarea cea nouă este vestită și exprimată bucuria mântuirii:

- „Mântuitu-l-a pe el dreapta Lui și brațul cel sfânt al Lui.

Cunoscută a făcut Domnul *mântuirea* Sa; înaintea neamurilor a descoperit dreptatea Sa.

Pomenit-a *mila* Sa lui Iacob și adevărul Său casei lui Israel;

Văzut-au toate marginile pământului *mântuirea* Dumnezeului nostru” (v. 2-5).

Aceste patru versete sunt grupate datorită faptului că evidențiază aceeași idee tematică: mântuirea poporului evreu, în sensul de

⁹ cf. *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 315.

izbăvire din mâna dușmanilor, sau, în interpretare mesianică, mântuirea universală adusă de Hristos. Mai mult, psalmistul folosește în aceste versete elementul poetic numit paralelism, sub formele sale: sinonimic, sintetic și progresiv, potențând starea de bucurie sufletească¹¹.

În acest text întâlnim și figuri de stil care îmbogățesc imaginea poetică a psalmului:

- două exemple de metonimie: „dreapta Lui” și „brațul Lui”, care semnifică două dintre atributele lui Dumnezeu: dreptatea, respectiv atotputernicia;

- și trei exemple de sinecdocă: „Iacob” și „casa lui Israel”, care se referă la întregul popor ales, și „marginile pământului”, adică întreaga omenire. Pentru Fericitul Augustin, „brațul Domnului” este Hristos și minunea Lui este că a mântuit lumea întreagă¹².

Termenul care a fost aici tradus prin „mântuitu-l-a” este, în limba greacă, *esosen afto*. Mai corectă ar fi traducerea, respectând forma de dativ, prin „a mântuit Lui”, accepțiune utilizată de unii părinți interpreți. Teodoret făcea următoarele aprecieri: „Am spus de multe ori că prin *mână* zice *lucrarea*. Și zice deci că lucru al puterii Sale este mântuirea oamenilor. Iar pentru nemăsurata iubire de oameni însă, viața oamenilor o socotește un câștig al Său. Pentru aceasta dar nu a zis «i-a mântuit pe ei dreapta Lui», ci «a mântuit Luiși», adică pe cei păcătoși, că, din rătăcirea idolilor slobozindu-i și înălțimea Împărăției Sale arătând-o, a dat lor mântuire”¹³. Aceleași observații le fac și Chiril, Eusebie, Atanasie și Eftimie. În Septuaginta, varianta românească citată, se păstrează sensul dat de utilizarea dativului, expresia fiind tradusă: „mântuire a adus pentru El dreapta Lui”.

Semnificația mântuirii lui Dumnezeu va fi lămurită, aplecându-ne atenția asupra versetului al treilea. Ceea ce s-a tradus prin „mântuire” este redat în limba ebraică prin *yesbu'ab*, care înseamnă: „ajutor”, „prosperitate”, „salvare”, „mântuire”, iar în limba greacă prin *soteria*, adică „salvare”, „mântuire”. Psalmistul intenționa să transmită prin acest cuvânt acțiunea salvatoare a lui Dumnezeu față de evrei, ajutându-i

¹¹ Precizăm că limba ebraică folosește în locul rimei sonore așa-numita „rimă logică” sau „rimă de sens” – paralelismul, care favorizează și cântarea acestor texte. Cf. Alfred Kuen, *op. cit.*, p. 243.

¹² Cf. *Septuaginta...*, 4/1, p. 247.

¹³ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *op. cit.*, vol. II, p. 316.

să biruiască de multe ori în fața dușmanilor. Din perspectivă mesianică, el anunță mântuirea universală pe care o va aduce Hristos Mântuitorul în Noul Testament. „A arătat Domnul mântuirea cea de la Sine lumii, adică înomenirea Sa ori mântuitorul Său sfat; «pentru că nu a trimis, zice, Tatăl pe Fiul Său ca să judece lumea, ci ca să se mântuiască lumea printr-Însul (In 3, 17)»¹⁴. Iar această mântuire va fi transmisă tuturor popoarelor de Sfinții Apostoli (Fp. 28, 28).

„Pomenit-a mila Sa lui Iacov” este tradus mai corect prin „și-a amintit de mila Lui...”, pentru că ebr. *zakbar* (în gr. *mimneskomai*) înseamnă „a-și aminti”. Referitor la Dumnezeu, „amintirea” este un antropomorfism, care indică începerea unei acțiuni salvatoare¹⁵. Interpretând mesianic acest pasaj, Eftimie aprecia: „După ce, zice, Dumnezeu de demult a făgăduit lui Avraam să miluiască neamul lui, adevărind prin jurământ că-Și va împlini făgăduința Sa, Și-a adus apoi aminte de mila aceasta pe care o a făgăduit și de acest adevăr întărit, adică a adus acestea întru împlinire noului Iacov, în casa lui Israel celui nou, care este neamul creștinilor, pentru că creștinii se zic Iacov, fiindcă sunt amăgitori ai vicleanului diavol, împiedicându-l și biruindu-l, după Didim, că Iacov se zice «împiedicător cu piciorul»; însă și Israel se zic creștinii, pentru că privesc pe Dumnezeu cu ochii cei gânditori ai sufletului, pe cât le este lor cu puțință, fiindcă Israel se zice «minte văzând pe Dumnezeu»¹⁶. Cuvântul „adevărul” (în gr. *aletheia*) este redat în ebr. prin *emunab*, care înseamnă „fidelitate”, „statornicie”, „adevăr”, în sensul de coerență cu sine.

Că mântuirea lui Dumnezeu are un caracter universal se întărește în versetul 5: „Văzut-au toate marginile pământului”, conform și celor spuse în Fapte 1, 8: „Îmi veți fi martori... până la marginile pământului”. Isihie spunea, în acest sens: „Deci la iudei Domnul a venit ca la ai Săi; ei însă, închizându-și ochii, în locul lor au văzut mântuirea lui Dumnezeu la marginile pământului, adică toate neamurile, căci mai-nainte nu vedeau”¹⁷. Origen comenta acest text în sens spiritual: pentru a-L vedea pe Mântuitorul, trebuie să stăm la marginile pământului, adică să trăim nu după trup, ci după spirit¹⁸.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Septuaginta...*, 4/1, p. 248.

¹⁶ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *op. cit.*, vol. II, p. 317.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Septuaginta...*, 4/1, p. 248.

3.2. Cântarea universală de bucurie (Ps. 97, 6-11)

• „*Strigați lui Dumnezeu tot pământul; cântați și vă bucurați și cântați*” (v. 6)¹⁹.

La poporul biblic strigătul avea o întrebuintare largă, putând exprima și bucuria, dar și groaza. Termenul ebraic *baria* („a striga”) semnifică în psalmul de față o aclamație de bucurie în urma unei biruințe (I Sam. 17, 52) (asupra dușmanilor politici sau asupra morții și a puterii celui rău). Dacă psalmul a fost compus cu prilejul aducerii chivotului Legii în cetatea lui David, strigătele de bucurie sunt din nou îndreptățite, conform II Sam. 6, 15: „Și așa a adus David și tot poporul chivotul Domnului, cu strigăte și cu sunete de trâmbiță”.

Pentru creștini, comentează unii părinți, acest verset este un îndemn la bucuria întru Domnul Hristos: „Cântați, zice, toți creștinii cei de pe pământ lui Dumnezeu cu laude de biruință, pentru că a biruit pe diavolul, și *cântați Lui cântare nouă*, pentru lucrările cele noi pe care le-a isprăvit”²⁰. Sfântul Ioan Gură de Aur stabilea conduita creștinului atunci când trebuie să se bucure: „Și cum trebuie a ne bucura? Înălțând imnuri, făcând rugăciuni, iar în locul cântecelor acelora demonice, cântând psalmi și cântări duhovnicești. Atunci și Hristos va fi de față...”²¹.

• „*Cântați Domnului cu alăută, cu alăută și în sunet de psaltire; cu trâmbițe și în sunet de corn, strigați înaintea Împăratului și Domnului*” (v. 7-8).

¹⁹ Un astfel de verset a constituit inspirație pentru unii compozitori de muzică bisericească, alcătuiind lucrări muzicale solemne care transmit adorarea lui Dumnezeu, precum și bucuria inefabilă ce însoțește deopotrivă pe cântăreții și credincioșii implicați în acest act de slăvire. Oferim ca exemplu piesa muzicală *Ție se cuvîne cântare*, compusă de cernăuțeanul Isidor Vorobchievici (1836-1903), pentru cor bărbătesc (pe patru voci). Cf. Pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, *Repertoriu coral*, EIBMBOR, București, 2003, pp. 435-436, și Idem, *Istoria muzicii bisericești la români*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010, pp. 252-253. Deși această piesă are la bază Ps. 64, 1 și Ps. 65, 1, 3, totuși v. 6 din Ps. 97 se regăsește la mijlocul acesteia, când se cântă: „Strigați Domnului tot pământul, cântați...”.

²⁰ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *op. cit.*, vol. II, p. 318.

²¹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omiliile la epistolele pauline I. Omiliile la Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel*, traducere de P.S. Teodosie Atanasiu, Editura Christiana, București, 2005, p. 454.

Versetele 6-8 constituie un alt exemplu de paralelism sinonimic, în combinație cu cel progresiv, aceste repetiții demonstrând din nou că psalmul se cânta.

Verbul ebraic *zamar*, utilizat și în versetul precedent, este tradus în limba greacă prin *psalo*, care înseamnă literal „a cânta (psalmi) cu acompaniament de instrumente cu coarde”²². Utilizarea instrumentelor la poporul evreu se făcea destul de frecvent, mai ales în perioada de înflorire a regatului Israel, din timpul regilor David și Solomon, când s-a instituit tagma levitiilor cântăreți (I Cr. 16, 4-6; 25, 1).

Psalmistul evocă aici un moment solemn, care poate fi chiar înscăunarea sa ca rege peste Israel, sau, în plan mesianic, anunță Împărăția lui Hristos. Este ziua în care Împăratul a apărut și S-a așezat pe scaunul Său de domnie. „Toți locuitorii pământului sunt adunați înaintea Lui; lumea întreagă este invitată să participe la bucuria Lui. Tot pământul trebuie să vuiască de sunetele muzicii și ale cântărilor de laudă. Instrumentele sunt aduse pentru a spori intensitatea sunetului și a amplifica solemnitatea momentului”²³.

Bucuria mântuirii capătă o dimensiune universală, fiind manifestată prin toate mijloacele muzicale de care dispuneau atunci: vocile omenești, instrumentele muzicale cu coarde, cele de suflat și de percuție, la care rezonază întreaga creație a lui Dumnezeu – marea, râurile, munții.

Mai întâi este amintită alăuta²⁴ (în ebr. *kinnor*, iar în gr. *kitbara*), corespondentul lirei sau al harpei, instrument cu coarde sau strune întâlnit des la poporul biblic.

Kinnorul este primul instrument muzical menționat în Biblie (Fac. 4, 21) și singurul instrument cu coarde amintit în Pentateuh.

²² *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, edited by K. Elliger and W. Rudolph, Fourth Corrected Edition, Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart, 1990, și *Septuaginta* (LXX) (Old Greek Jewish Scriptures) edited by Alfred Rahlfs, Württembergische Bibelanstalt / Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart, 1935, ambele în programul digital *Bible Works* 7. Verbul *zamar* este tradus în limba engleză prin „pluck”, care înseamnă „a trage (a ciupi) de corzile unui instrument”.

²³ John Phillips, *Comentariu asupra Psalmilor*, vol. II, Psalmii 51-100, traducere de Monica Dan, Editura Stephanus, București, 2001, pp. 509 și 512.

²⁴ În versiunile românești ale Bibliei, termenul ebraic *kinnor* apare tradus în diverse variante: „liră”, „alăută”, „harpă”, „harpă”, „chitară”, însă se pare că cea mai aproape de adevăr ar fi traducerea prin „liră”. Cf. J.D. Douglas (coord.), *Dicționar biblic*, Editura Cartea creștină, Oradea, 1995, p. 882.

Despre el dă mărturie și Josephus Flavius, care sublinia că „Iubal, fiul lui Lameh, s-a învrednicit cu muzica, inventând psalterionul și harfa”²⁵. Este instrumentul cu a cărui muzică Laban sirianul ar fi dorit să-i ureze drum bun lui Iacov, dacă acesta n-ar fi plecat pe neașteptate (Fac. 31, 27). Această aluzie ne sugerează că este posibil ca instrumentul să fie de origine siriană.

Limba ebraică biblică mai folosește un termen, în alte texte scripturistice, pentru a desemna instrumente muzicale cu coarde, și anume *nebel*, însoțit uneori și de *asor*; referindu-se la așa-numitul *psalterion*, tradus în românește prin „harpă”, „nablă” ș.a. Din această cauză, specialiștii s-au confruntat cu două ipoteze privind traducerea lui *kinmor*, prin „liră” sau „harpă”. *Dicționarul biblic* de la Oradea împărtășește prima variantă, confirmată de cei mai mulți cercetători, că ar fi vorba de „liră”²⁶.

În ceea ce privește descrierea acestui instrument, după cum reiese din I Sam. 10, 5, „liră” (*kinmor*) era un instrument portabil și, prin urmare, de dimensiuni reduse. Dacă unele picturi din mormintele egiptene din Antichitate prezintă câteva lire la care se cânta cu un *plectrum* ținut în mână, se pare că la *kinmor* se putea cânta și cu mâna²⁷: „David a luat lira și cânta cu mâna lui” (I Sam. 16, 23)²⁸, adică David pișca în această situație coardele cu degetele. Există incertitudini și în privința numărului de coarde ale *kinmorului*: Josephus Flavius susținea că avea zece coarde (alte surse indică opt coarde) și că era acordat pentatonic anhemitonic (fără semitonuri), cuprinzând două octave²⁹. Instrumentul în discuție era construit din lemn, iar cel pe care îl avea David era probabil făcut din

²⁵ Josephus Flavius, *Antichități iudaice*, vol. I, traducere de Ion Acsan, prefață de Răzvan Theodorescu, Editura Hasefer, București, 2002, p. 14.

²⁶ *Dicționar biblic...*, p. 882; vezi și *The New International Dictionary of the Bible*, Pictorial Edition, J.D. Douglas – revising editor, Merrill C. Tenney – general editor, Regency Reference Library – Zondervan Publishing House, Marshall Pickering, U.S.A., 1996, pp. 678-680.

²⁷ Față de *kinmor*, *nebelul* era de dimensiuni mai mari, cu aproximativ douăsprezece coarde, la care se cânta numai cu mâna, rezonanța formându-se în partea de jos a instrumentului, fapt pentru care se consideră că avea rol de bas în orchestră. Cf. *The New International Dictionary of the Bible...*, p. 678.

²⁸ Traducere după *English Standard Version* (ESV), <http://www.biblegateway.com/passage> (20.12.2012).

²⁹ Cf. *The New International Dictionary of the Bible...*, p. 679.

chiparos (II Sam. 6, 5). Solomon a confecționat pentru Templu instrumente din lemn mirositor roșu, un material foarte scump: „Și a făcut regele (Solomon) din acest lemn roșu balustrade pentru templul Domnului și pentru casa regelui și de asemenea *chitare* și *harpe* pentru cântăreți” (I Rg. 10, 12). După Josephus Flavius, scheletul acestora era montat cu electrum, un metal mixt, sau chihlimbar³⁰.

De obicei, lira era folosită la ocazii de bucurie (Fac. 31, 26-27), ca și în situația prezentată în psalmul de față. Iudeii au refuzat să cânte la *kinnor* în timpul exilului babilonian, tocmai pentru că nu erau momente de veselie, ci de tristețe: „Cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?” (Ps. 136, 4). Fiind un instrument luminos, încurajator, *kinnorul*, simbol al bucuriei și al fericirii, era interzis de vechii profeți pentru popor, dacă acesta nu se pocăia de păcatele sale. De asemenea, *kinnorul* constituia unul dintre instrumentele din orchestra de la templu, a cărui culoare timbrală era dulce, moale, delicată, sensibilă și lirică. La I Cr. 25, 1-3 ni se relatează că Ieduton și cei șase fii ai săi prooroceau cântând din acest instrument³¹, iar David potolea agresivitatea duhului rău ce-l stăpânea pe regele Saul prin sunetele duioase ale acestui instrument (I Sam. 16, 23). *Kinnorul* era, în același timp, un instrument popular printre cele mai cunoscute și mai impunătoare clase sociale din Israel³².

Mai departe, în psalm apare completarea, în traducerea românească, „și în sunet de psaltire”; însă traducerea corectă, redată și de versiunea greacă prin *phone psalmou* este „cu glas de psalm”, adică în sunetul altor instrumente cu coarde³³.

Din categoria instrumentelor de suflat, trâmbița sau trompeta completează simfonia universală, fiind folosită la bucuria generală a ceremoniei solemne, sub cele două forme ale sale: *batsotsera* și *sofar* (în ebraică).

³⁰ Josephus Flavius, *Antichități iudaice* (8.94), apud *Dicționar biblic...*, p. 882.

³¹ În versiunea românească a *Bibliei*, EIBMBOR, 1982, *kinnor* se traduce în anumite cazuri – și aici – prin *chitară*, arătând că acest instrument era mai mic decât harpa.

³² *The New International Dictionary of the Bible...*, p. 680.

³³ *Septuaginta...*, 4/1, p. 248. Acestea ar putea fi *nebelul* (harpa), *psalterionul* ș.a.

Instrumentul *șofar* (în gr. *salpinx*) era la origine un corn de berbec (Ios. 6, 5) sau de țap sălbatic; era lung, cu un capăt întors în sus, și constituia trompeta națională a israeliților. Se folosea, mai ales, ca semnal, atât pentru ceremoniile religioase, cât și pentru cele laice³⁴. Chemarea poporului avea loc și în scopuri militare³⁵: „Atunci au trâmbițat preoții din trâmbițe. Și cum a auzit poporul glasul de trâmbiță, a strigat tot poporul împreună cu glas tare și puternic și s-au prăbușit toate zidurile împrejurul cetății...” (Ios. 6, 20). La fel procedează și Ghedeon, când îi învinge pe madianiți: „Apoi a împărțit pe cei trei sute de oameni în trei cete și le-a dat la toți în mâini trâmbițe și oale goale și în oale făclii...” (Jud. 7, 16-22). Dacă în aceste situații Dumnezeu lucrează în chip minunat la salvarea și victoria poporului ales, în vremurile cele mai de pe urmă, Însuși Dumnezeu va suna din trâmbiță sosirea lor (Zah. 9, 14-15). Trâmbița suna și când Solomon a fost uns rege (I Rg. 1, 34, 39) sau când regele Asa îndemna mulțimea să se lege cu jurământ de Dumnezeu: „Și s-au legat ei cu jurământ către Domnul cu glas tare și cu strigăte mari și în sunetul trâmbițelor și al buciurilor” (II Cr. 15, 14).

Hatsotsera se distingea de *șofar* prin faptul că era făcut din argint, necesitând un procedeu mai complex de făurire, prin lovirea metalului³⁶. Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să-i facă două trompete de felul acesta, pentru a chema poporul la închinare și pentru a da semnalul plecării poporului din locul unde și-au așezat tabăra, după cum reiese din Num. 10, 1-10: „Fă-ți două trâmbițe de argint; din ciocan să le faci, ca să fie pentru chemarea obștii și pentru plecarea taberei. De se va trâmbița din ele, se va aduna toată obștea la ușa cortului adunării. De se va trâmbița numai din una, se vor aduna la tine toate căpeteniile cele mai mari ale lui Israel (...). Din trâmbițe vor suna preoții, fiii lui Aaron: aceasta-i pentru voi lege veșnică din neam în neam”. În general, acesta a fost un instrument sacru, nu de război. Din acest pasaj observăm faptul că atât la trompete – *batsotsera* –, cât și la *șofar* cântau numai preoții, nu și leviții, cei care erau desemnați ca muzicieni profesioniști la Templu. Pentru

³⁴ *The New International Dictionary of the Bible...*, p. 681.

³⁵ Despre pregătirea războiului ca act de cult, a se vedea Cătălin Vatamanu, „Războiul sfânt” din perspectiva Vechiului Testament, în „Studii Teologice”, București, EIBMBOR, seria a III-a, anul II (2006), nr. 3, p. 105.

³⁶ *Dicționar biblic...*, p. 883.

o ceremonie religioasă erau necesare cel puțin două asemenea trompete, numărul maxim fiind 120: „Și când toți leviii care erau cântăreți, Asaf, Heman, Iedutun, fiii lor și frații lor, îmbrăcați în vizon, și cu chimvale, cu chitare și harfe, au stat în partea de răsărit a jertfelnicului și împreună cu ei au stat *o sută douăzeci de preoți care trâmbițau din trâmbițe...* atunci templul Domnului s-a umplut de norul slavei Lui” (II Cr. 5, 12-13).

Din analiza etimologică a instrumentelor amintite în Psalmul 97, observăm că David l-a compus, mai sigur, într-un moment de ceremonie religioasă, la care cu siguranță au participat și preoții; iar cel mai potrivit moment pentru aceasta credem că a fost cel al instalării Chivotului Legii de regele David în cortul din Ierusalim.

Sfinții Părinți oferă, de multe ori, explicații spirituale pentru utilizarea instrumentelor: „Și este cu putință a vedea legea aceasta împlinindu-se totdeauna în biserici, pentru că întru duhovnicească alăută cântăm dumnezeiasca laudă. Încă și din trupurile noastre facem alăute cuvântătoare: și folosim dinții în loc de strune și buzele în loc de aramă, iar limba, pornindu-se mai iute decât orice arcuș, săvârșește glasul cel tocmit al măsurilor cântecului, iar pe limbă o pornește mintea, făcând mutarea și schimbarea acesteia ca un cântăreț cu știință. Alăuta aceasta este mai plăcută lui Dumnezeu decât cea neînsuflețită”³⁷.

• *„Să se zguduie marea și plinirea ei, lumea și cei ce locuiesc în ea; râurile vor bate din palme, deodată, munții se vor bucura de fața Domnului, că vine, vine să judece pământul”* (v. 9-10).

Percuția orchestrală este asigurată de întreaga creație a lui Dumnezeu, care este chemată să ia parte la bucuria poporului ales. Această idee este ilustrată prin folosirea personificării: „râurile vor bate din palme” și „munții se vor bucura”. Prin „plinirea” mării unii comentatori au înțeles „peștii mării, care umplu și plinesc marea, că și aceștia se zic că s-au clătinat de bucurie, după personificare adică”³⁸. „Râurile” și „munții” sunt simboluri ale oamenilor virtuoși ai lui Dumnezeu și misionari, după cum afirmă Sfântul Chiril: „Are obicei de Dumnezeu insuflata Scriptură că prin izvoare și râuri să

³⁷ Fericitul Teodorit, Episcopul Kirului, *Tâlcuire a celor o sută cincizeci de psalmi ai proorocului Împărat David*, tâlmăcită din elinește de către Episcopul Iosif al Argeșului, Sfânta Mănăstire „Sfinții Arhangheli” – Petru Vodă, 2003, p. 357.

³⁸ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *op. cit.*, vol. II, p. 319.

însemneze uneori pe sfinții prooroci, pe apostoli și pe evanghe-liști; încă pe lângă aceștia și pe întâi-stătătorii Bisericii, pe cei ce solesc popoarelor dumnezeiescul cuvânt și care sunt cunoscători ai sfințitelor dogme și care au iscusința învățătorească...”. Atanasie înțelege prin „munți” puterile îngerești, care iau parte la bucuria generală după judecata universală³⁹.

- „*Judeca-va lumea cu dreptate și popoarele cu nepărtinire*” (v. 11).

Psalmistul atrage atenția în finalul imnului său că numai la Dumnezeu putem găsi dreptatea absolută. Din experiența religios-morală a poporului ales s-a observat foarte clar că, pentru a câștiga și a rămâne în comuniunea și paza lui Dumnezeu, trebuie păstrată fidelitatea față de El, precum și starea de viețuire virtuoaasă. Când poporul nu a răspuns chemării divine, el nu a mai fost protejat de invaziile popoarelor păgâne și de diferite cataclisme naturale; însă în momentele de pocăință sinceră și de împlinire a poruncilor lui Dumnezeu, acesta a fost salvat în chip miraculos din situații foarte dificile. Așadar, regele David amintește iudeilor că Dumnezeu este milostiv față de ei, însă depărtarea de El prin păcate va atrage ne-greșit pedeapsa judecării. Mesajul este adresat și neamurilor păgâne care au hulit pe Dumnezeu, și anume că nici ei nu vor scăpa de judecata Lui.

Din perspectivă mesianică, autorul anunță a doua venire a lui Hristos, când va ședea pe scaunul Judecării. Atunci dreptii se vor bucura împreună cu îngerii și vor cânta, după cum se spune în Apoc. 14, 3, „o cântare nouă”, a celor care au biruit pentru totdeauna păcatul. Teodoret spunea, comentând acest ultim verset: „Arătarea cea dintâi a lui Hristos a avut milă, iar cea de-a doua va avea dreptate, că toți ne vom înfățișa la divanul lui Hristos, ca fiecare să ia plata pentru cele ce a lucrat cu trupul: ori bune, ori rele”⁴⁰.

4. Cântarea psalmilor, mijloc de mântuire pentru creștini

Sfinții Părinți au evidențiat cu multă convingere importanța covârșitoare a cântării psalmilor (mai întâi pentru evrei, iar acum pentru creștini) în favorizarea pietății și ambianței de rugăciune.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 320.

Prin cântarea lor, credincioșii laudă pe Dumnezeu, Îi imploră ajutorul în momentele de cumpănă, își exprimă recunoștința pentru intervenția Sa salvatoare, își plâng propriile păcate și se întăresc în credința și iubirea față de Tatăl ceresc. Cântarea psalmilor reprezintă, astfel, un veritabil mijloc de dobândire a mântuirii.

Tâlcuind o parte din psalmi, Sfântul Vasile cel Mare ilustrează într-un cuvânt introductiv caracterul lor educativ: „Duhul Cel Sfânt a văzut că neamul omenesc este greu de îndrumat spre virtute și că noi, din pricina înclinării spre plăcere, neglijăm cu totul viețuirea cea dreaptă. De aceea, ce face? A unit dogmele cu plăcerea cântatului, ca, odată cu dulceața melodiei, să primim pe nesimțite și folosul cuvintelor de învățătură; face la fel ca doctorii cei înțelepți; aceștia adeseori ung de jur împrejur cu miere paharul în care dau bolnavilor fără poftă de mâncare doctorii mai amare. Pentru aceasta, dar, ni s-au alcătuit aceste melodii armonioase ale psalmilor, pentru ca celor care sunt copii cu vârsta sau celor care sunt cu totul tineri cu purtarea să li se pară că ei cântă, dar de fapt își instruiesc sufletul. Că n-a plecat de la biserică cineva din cei mulți și trândavi păstrând cu ușurință în minte vreo poruncă apostolică sau profetică; dar cuvintele psalmilor le cântă și acasă, și le fredonează și în piață”⁴¹. Prin cântarea psalmilor se pot învăța toate cele necesare pentru sporirea vieții duhovnicești: „Învățătura dată cu sila de obicei nu rămâne; dar învățătura cu plăcere și cu bucurie se fixează mai trainic în sufletele noastre. Ce nu poți învăța din psalmi? Nu, oare, măreția bărbăției? Nu, oare, exactitatea dreptății? Nu, oare, sfințenia castității? Nu, oare, desăvârșirea înțelepciunii? Nu, oare, chipul pocăinței? Nu, oare, măsura răbdării? Nu, oare, tot ce ai putea spune despre faptele cele bune? În psalmi este cu putință să găsești învățătura desăvârșită despre Dumnezeu, prevestirea despre venirea în trup a lui Hristos, amenințarea cu judecata, nădejdea învierii, frica de pedeapsă, făgăduințele slavei, descoperirile tainelor...”⁴².

O imagine memorabilă și foarte sugestivă despre efectele purificatoare ale psalmilor cântați o prezintă același mare orator: „Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și folositoare. De aceea a

⁴¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Tâlcuire dubovnicească la Psalmi*, traducere și note de Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, pp. 7-8.

⁴² *Ibidem*, p. 8.

fost scrisă de Duhul pentru toți oamenii, ca fiecare să luăm din ea, ca dintr-un spital obștească al sufletelor, tămăduirea pentru propria noastră boală (...). Cartea Psalmilor este o vistierie obștească de învățături bune, dând fiecăruia, după sârghița lui, ce i se potrivește. Tămăduiește rănilor vechi ale sufletelor și aduce grabnică însănătoșire celui de curând rănit; îngrijește pe cel bolnav și păstrează sănătos pe cel care nu-i atins de boală; într-un cuvânt, îndepărtează, pe cât e cu putință, patimile care se încuibaseră în felurite chipuri în viața oamenilor; și face aceasta cu seducție măsurată și cu dulceață, sădind în suflet gând plin de înțelepciune⁴³. Cântarea psalmului este utilă credinciosului de orice vârstă sau categorie socială, favorizând biruința asupra patimilor și asupra celui rău: „Psalmul pune pe fugă pe demoni și aduce pe îngerii într-ajutor; este armă pentru frica de noapte; odihnă pentru ostenele zilei; este întărirea pruncilor, pozoabă celor în floarea vârstei, mângâiere bătrânilor, găteală foarte potrivită femeilor...”⁴⁴.

Bucuria mântuirii este exprimată apoteotic prin cântarea psalmilor, care devin o oază de vindecare de toate neplăcerile lumești. „Psaltirea este o obștească vindecare care cuprinde doctoria fiecărei patimi, după marele Vasile. Nu este la oameni nici faptă, nici cuvânt, nici patimă, nici cugetare, căreia să nu-i poată afla omul leacul în cartea aceasta, fiindcă aceasta este o adunare plină de tot felul de petrecere și de privire (duhovnicească) cu mintea, este o vistierie obștească de învățături, care fiecăruia îi dăruiește ceea ce îi trebuie (...). Și toate acestea le lucrează cu oarecare dulce mângâiere și cu o întreagă înțeleaptă și cinstită îndulcire, adică cu dulceața glasului, că împreună cu ascultarea cea domoală și veselitoare (care se pricinuieste prin dulceață și prin cântare), nesimțit primim folosul cel din cuvinte, după pilda înțelepților doctori, care, când voiesc să adape pe vreun bolnav cu vreo băutură amară și iute, ung marginea paharului cu miere... Deci psalmul este cuvânt către Dumnezeu, venire a îngerilor, izgonire a demonilor; psalmul este așezare lină a sufletelor, odihnă a ostenelelor celor de zi, depărtare a fricilor nopții; psalmul este întărire a începătorilor, creștere a celor ce sporesc și înputernicire a celor deplini; psalmul este armă nebiruită, odor

⁴³ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 8.

nefefuit (...) fiecărei vârste, și stări, și voințe, și obștește, și în parte și totdeauna”⁴⁵.

5. Concluzii

Psalmul 97 este un imn cântat, închinat lui Dumnezeu, în care Acesta este laudat, în semn de recunoștință pentru intervențiile Sale minunate în favoarea poporului evreu, care se bucura în vremea lui David de o stabilitate politică și religioasă. Se pare că îndemnul la bucuria generală exprimată prin cântări diverse a fost prilejuită de momentul sacru al aducerii chivotului Legii în cortul special construit de David în Ierusalim.

Prin cântarea Psalmului 97 se exprimă bucuria mântuirii, pentru evrei, a izbăvirii de invaziile popoarelor păgâne, pentru creștini (în sens mesianic) a mântuirii adusă de Hristos, prin jertfa și Învierea Sa din morți. Pentru aceste binefaceri, regele David îndeamnă, în Psalmul 97, ca Dumnezeu să fie laudat prin „cântarea cea nouă”, interpretată de Sfinții Părinți ca reprezentând cântările creștinilor din Legea cea Nouă.

Bucuria mântuirii capătă, în psalmul de față, o dimensiune universală, fiind manifestată prin toate mijloacele muzicale de care dispuneau atunci: vocile omenești (sugerate prin îndemnul „strigați Domnului, cântați!”) instrumentele muzicale cu coarde (lira – *kinnor*, harpa), cele de suflat (trâmbița din corn de berbec – *sofar*, trompeta din argint – *batsotsera*) și de percuție (sugerate prin personificările „râurile vor bate din palme”, „să se zguduie marea”), la care rezonează întreaga creație a lui Dumnezeu: marea, râurile, munții.

Sfinții Părinți văd în armonia instrumentelor muzicale amintite aici un simbol al armoniei care trebuie să persiste între trup și suflet, între facultățile sufletești, între fiecare om și aproapele său, între om și întregul univers, între om și Dumnezeu și ne trimite cu gândul la armonia deplină care se va instaura după judecata universală, când va fi „cer nou” și „pământ nou”, iar dreptții vor trăi în comuniune cu Dumnezeu.

⁴⁵ Cuviosul Eftimie Zigabenu și Sfântul Nicodim Aghioritul, *Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți*, vol. I, catismele I-IX, transliterare, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan Voronca, Editura Egumenița, Galați, 2007, pp. 29-30.

Psalmul 97 oferă modelul autentic și mântuitor de manifestare a bucuriei creștinului, după cum aprecia Sfântul Ioan Gură de Aur: „Și cum trebuie a ne bucura? Înălțând imnuri, făcând rugăciuni, iar în locul cântecelor acelor demonice, cântând psalmi și cântări duhovnicești. Atunci și Hristos va fi de față”⁴⁶.

Cântarea psalmului devine un resort duhovnicesc, un mijloc prin care fiecare credincios își găsește leacul propriei vindecări, rațiunea existenței și bucuria de a trăi în comuniune cu Dumnezeu și semenii, adică bucuria mântuirii.

⁴⁶ Sfântul Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, p. 454.